

УДК 165.74:796

Завальнюк О.

Кандидат педагогічних наук, викладач НПУ імені М. П. Драгоманова

ГУМАНІТАРНА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізується феномен спорту як одна зі складових гуманітарної культури людства; автор наголошує на необхідності посилення гуманітарної парадигми його розвитку. Здійснюючи гуманізуючий вплив на людину, спорт обмежує притаманні їй суто прагматичні орієнтації.

Ключові слова: *людина, культура, спорт, спортивна діяльність, гуманітарна парадигма розвитку спорту.*

Гуманітарна парадигма спортивної діяльності дотепер найбільш послідовно викладена в концепції олімпійського руху. Ця концепція була розроблена засновником сучасних Олімпійських ігор П'єром де Кубертеном. Згідно з М. Орешкіним, головні ідеї та положення зазначеної концепції виглядають наступним чином. Головна особливість підходу Кубертена до розробки концепції олімпізму — орієнтація на такі ідеали і цінності гуманізму, як свобода, гідність, творчість, цілісний розвиток особистості, а також мир, дружба, взаєморозуміння, взаємна пошана людей. Основний задум Кубертена, пов'язаний з відродженням Олімпійських ігор, полягав в тому, щоб послідовно, систематично і ефективно використовувати спорт для реалізації тієї реформи освіти, якій він присвятив все своє життя. Найважливішу роль в реформі освіти Кубертен відводив спорту, розглядаючи його як найбільш ефективний шлях вдосконалення людини і людства. Кубертен враховував можливі негативні явища, пов'язані із спортивними змаганнями. Щоб виключити їх і щоб спорт, розвинений не лише в національному, але і в міжнародному масштабі, грав позитивну роль, на думку Кубертена, необхідний олімпійський рух. Шлях до його створення він убачав у відродженні Олімпійських ігор, які за своєю гуманістичною спрямованістю, орієнтацією, гуманною атмосферою мають бути зразком для інших спортивних змагань. З цих позицій Кубертен висував певні вимоги до поведінки і особи спортсмена-олімпійця. Для характеристики ідеальної особи олім-

пійського атлета він використовував придуманий ним девіз: «Піднесений дух в розвиненому тілі!» Кубертен підтримував прагнення до спортивних перемог і вищих досягнень. Але, на його думку, спортсмен не повинен прагнути до встановлення рекорду, до перемоги будь-якою ціною. Він повинен віддавати перевагу благородній поведінці в суперництві, дотримуючись переконання в тому, що саме головне — не перемога над суперником, а мужність, що проявляється в ході боротьби за неї, дух боротьби, що спонукає людину до досконалості, до подолання самого себе, своїх слабостей і недоліків. Важливе місце в концепції олімпізму Кубертена займає ідея інтеграції спорту з мистецтвом, а також відродження «спортивної релігії», яка найяскравіше виражена в олімпійському спорті античності. Запалювання олімпійського вогню, хода, клятва, урочисті звороти мови на сучасних Олімпійських іграх — все це сходиться до релігійного ритуалу античності [1, с. 7].

Започаткована П. де Кубертенем гуманітарна парадигма розвитку спорту становить основу його функціонування й сьогодні. Однак повністю її потенціал досі ще не використовується. Так, В. Столяров робить висновок, згідно з яким сучасний спорт виконував і виконує цілий комплекс важливих соціокультурних функцій гуманістичної орієнтації. У ХХ столітті досягнуті істотні успіхи не лише в широкому розвитку спорту, залученні до нього різних шарів і груп населення, у тому числі дітей і молоді, але і у вживанні його для вирішення багатьох важливих соціально-культурних гуманістичних завдань. Водночас відзначається, що величезний гуманістичний культурний потенціал спорту реалізується в даний час недостатньо повно і ефективно. Особливо це стосується ролі спорту у формуванні і розвитку духовно-етичних, естетичних, творчих здібностей дітей і молоді, їх етичної, комунікативної, екологічної культури. У дітей і молоді, що активно займається спортом, не розвивається інтерес до різних видів інтелектуальної і художньої діяльності, у тому числі до відображення спорту засобами мистецтва (музики, живопису, фотографії тощо). Спортивні заходи недостатньо повно і ефективно використовуються їх організаторами для пробудження у учасників інтересу до мистецтва, до естетичних і художніх цінностей, до духовної, творчої діяльності у всіх її різновидах [2].

М. Сараф вважає, що спорт став вираженням гуманістичної тенденції в розвитку культури і, можливо, навіть кладе початок цієї тенденції. Він стає однією з перших форм людської свободи, неутилітарною діяльністю, яка мотивована власною метою і набуває вищого суспільного визнання. Проте ця думка не має характеру загальності, бо потрібні

істотні історичні обмеження як змісту, так і сфери дії принципу гуманізму в цій сфері. По-перше, гуманізм не є загальною і безперечною цінністю, тим більше для тих далеких часів античності, коли виник спорт. По-друге, спорт, з'явившись як форма гуманістичної культури, не є гарантом збереження і розвитку цієї лінії. Він досить легко і швидко змінює свій зміст, свою спрямованість залежно від соціально-історичних умов, що змінюються. Висока функціональність, досконалість фізичних, рухових, пластичних можливостей людини, що досягаються у сфері спорту і засобами спорту, можуть бути використані по-різному, в різних цілях. Тому спорт, зберігаючи всі свої атрибутивні ознаки, може бути успішно обернений і проти людини, може стати засобом і формою його несвободи, залежності і маніпуляції. Іншими словами, спорт, маючи генетично високий гуманістичний потенціал, здатний розкривати і реалізовувати його у вузьких соціальних умовах і історичних кордонах [3].

В. Пристинський з колегами відзначають, що спорт за своєю сутністю гуманний, проте реалізація гуманістичного потенціалу повною мірою не може відбуватися, образно кажучи сама по собі, а багато в чому залежить від того, в яких цілях суспільство використовує спорт. Відомо, що формування морального обличчя спортсменів, залежить не стільки від самого спорту, скільки від конкретної системи етичного виховання, що супроводило в процесі спортивної діяльності, а також від свідомої, цілеспрямованої діяльності осіб, від їх поведінкової моделі, і від того, які цілі і завдання вони ставлять перед собою, на що орієнтуються, що для них є найбільш первинним, в процесі підготовки і при участі в спортивних змаганнях. Прояв миротворчих функцій змагань, особливо міжнародних, залежить від свідомої і цілеспрямованої діяльності їх організаторів і мають бути направлені на встановлення тісних дружніх контактів і збереження первинної гуманістичної ідеї спорту. Переслідування ж вираженого комерційного успіху, або власне корисливих цілей, «підігрівання» і без того напруженої психоемоційної обстановки в діяльності змагання, не сприятиме подальшому розвитку гуманістичної концепції, основу якої складають принципи рівності і справедливості, людяності—бажаної норми стосунків між людьми [4, с. 51].

Впровадження гуманітарної парадигми розвитку спорту передбачає обмеження прагматичних орієнтацій, властивих сучасному спорту. Як зазначають А. Луцянов та Н. Мазов, лише те суспільство здатне реалізувати гуманістичні початки в спорті, яке орієнтується на розвиток творчих потенцій людини, а не на вузькопрагматичні інтереси.

Тому винагорода спортсмена повинна не лише відобразити позитивний сенс індустріальної цивілізації, який полягає в її спрямованості на істотні предмети для людини, але і включати соціально-ціннісний момент, що запобігає те «загальне зміщення і підміну всіх речей», які відбуваються в тому випадку, якщо гроші сягають стадії всемогутності [5, с. 170–171].

На основі гуманітарної парадигми спорт стає тією силою, яка здійснює гуманізуючий вплив на людську цивілізацію. Так, з точки зору М. Елісона, в першу чергу ми повинні з'ясувати собі, що ми хочемо використовувати спорт як механізм становлення більш гуманістичної або гуманної світової спільноти. Це істотно для формування свідомості, яка направлена на розвиток гуманістичного духу. Воно повинне стати частиною тієї системи свідомості, яка детермінує всі вчинки людини. Зокрема, пропонується створити національні і міжнародні консорціуми, що об'єднують в рамках спорту всіх, хто хотів би направити свої зусилля на поліпшення умов людського життя. Мають бути допрацьовані і перероблені міжнародні проекти, направлені на досягнення світу, подолання голоду і хвороб. Всі могли б об'єднатися і використовувати свої сили і вплив на користь один одному. Така робота, дійсно орієнтована на досягнення надмети, могла б об'єднати людей у сфері спорту, долаючи їх вузькі національні інтереси. Ця ідея не є чимось новим і неперевіраним. Багато спортсменів більшості країн світу добровільно витрачають свій вільний час на вирішення важливих соціальних проблем. Багато хто працює з неблагополучними дітьми, з інвалідами і бідними, намагаючись поліпшити соціальну обстановку. Необхідно з'єднати воедино зусилля всіх тих, хто пов'язаний зі світом спорту (від атлетів до школярів), і направити їх на досягнення гуманнішої світової спільноти. Адже в рамках спорту є багато людей, готових докласти зусилля до досягнення гуманістичних ідеалів, оскільки сама природа спорту гуманістична за своєю суттю [6].

Одне з центральних місць у процесах гуманізації спорту посідає спортивна педагогіка. Як відзначає М. Орешкін, система знань, умінь, а також ціннісних орієнтацій людини в першу чергу формується за допомогою педагогічної діяльності. Тому їй також слід віднести до важливих суб'єктивних чинників, що визначають соціальне значення міжнародного спорту. Для формування орієнтації суб'єктів спортивної діяльності на гуманістичні цінності особливо важливе значення має спортивно-гуманістичне виховання. Впровадження в свідомість суб'єктів спорту принципів «Fair play» («чесна гра»), інших гуманістичних ідеалів і

цінностей, що орієнтують на етичну поведінку в спортивному суперництві, покликаний понизити дисфункціональний вплив такого чинника, як культ успіху, перемоги, високих досягнень в спорті [7, с. 8].

На думку С. Волошина, мабуть, головним для сучасної спортивної педагогіки стає питання про те, яким чином можна відродити славу гуманістичної цінності спорту, як повернути йому позитивну виховну силу. В цьому контексті необхідно поступово відроджувати його «коріння», фундаментальні принципи. Ці принципи повинні мати гуманістичну, виховну цінність. Саме в ущербності принципів полягає головна причина їх шкоди для сучасного спорту [8].

Для формування орієнтації всіх суб'єктів спортивної діяльності на гуманістичні цінності особливо важливе значення має спортивно-гуманістичне і олімпійське виховання. Мета цієї виховної роботи полягає в тому, щоб сформувані у спортсменів, тренерів, організаторів спортивних змагань, глядачів і так далі знання про ті гуманістичні, духовно-культурні цінності і ідеали, ідеї олімпізму, які можуть бути реалізовані в спорті і за допомогою спорту, про роль олімпійського олімпійського руху і інших гуманістичних рухів в їх реалізації. Вона повинна також викликати інтерес до цих цінностей, ідеалів і ідеалів, прагнення їх реалізувати, а також сформувані такі уміння, навички, емоційні реакції, які дійсно дозволяють це зробити [9].

Гуманітаризація розвитку спорту дозволяє визначити напрями його подальшої еволюції. Можна погодитися з точкою зору В. Лукашука, який вважає, що для того, щоб спорт дійсно сприяв реалізації цінностей, здатних консолідувати суспільство, важливе місце в системі ціннісних орієнтацій державних діячів, організаторів спортивних змагань, робітників засобів масової інформації, тренерів, спортсменів, вболівальників та інших суб'єктів спортивної діяльності має займати орієнтація на досягнення цієї мети. Тому дуже важливо сприяти підвищенню соціального статусу спорту як однієї зі складових національної ідеї. Діяльність українського уряду має бути спрямована на пропаганду цінностей фізичної культури і спорту, формування ідеалу фізичного здоров'я в ЗМІ, в рамках державної інформаційно-пропагандистської кампанії. Для реалізації нової концепції популяризації спорту в Україні необхідно розробити єдиний механізм взаємодії різних міністерств і відомств, громадських організацій, вчених і фахівців. Така політика має бути спрямована на створення максимально сприятливих умов для оздоровлення людей у трудових колективах, в освітніх установах, за місцем проживання, у місцях відпочинку. Консолідація зусиль дозволить під-

вищити ефективність здійснення державної політики в області спорту [10, с. 237].

Велике значення при цьому має популяризація ідей здорового способу життя. Сьогодні в спортивно-оздоровчій індустрії відбувається багато якісних змін, які, поза сумнівом, можуть вплинути на майбутній розвиток цієї сфери. До цих змін, на думку С. Гуськова, відносяться наступні. Здоровий спосіб життя стає для багатьох невід'ємною рисою. Керівники і фахівці спортивно-оздоровчої сфери вважають, що ключовим чинником успіху в їх діяльності стає якість послуг, що надаються. Технологічна революція і науково-технічна інформація приводять до змін в самому спорті, в підготовці спортсменів і в проведенні занять по фізичній підготовці. Це і комп'ютери, і новітні тренажери, аж до робота-партнера в окремих видах спорту. Групові заняття все більше витісняються індивідуальними програмами [11].

Одним з головних системоутворюючих чинників, що дозволяють протидіяти негативним проявам у спорті, є широке впровадження у практику олімпійської освіти. Це забезпечить поширення ідей олімпізму, популяризацію моральних принципів, дотримання всіма учасниками спортивного руху правил чесної та справедливої гри, виховання спортсмена, що здатний не тільки досягати високих спортивних результатів, а, перш за все, особистості, яка має яскраво виражену гуманістичну спрямованість. При цьому найбільш доступними шляхами впровадження етичних принципів у практику спорту і повсякденне життя суспільства, особливо, дітей, підлітків та молоді є спільні дії педагогів, наукових робітників, державних та громадських організацій, засобів масової інформації, що спрямовані на популяризацію ідеалів олімпізму. В процесі фізичного виховання і занять спортом необхідно змінити пріоритети, заохочувати і пропагувати в першу чергу моральні, духовні і культурні цінності [12, с. 132].

Нові можливості для гуманізації спортивної діяльності пов'язані з розвитком руху «Спорт для всіх». Як відзначає М. Сараф, утилітаризація цілей спорту, орієнтованого на рекордні показники, і— як наслідок— процеси його дегуманізації, що посилюються, викликали не лише хвилю соціальної критики, але і контррух, який оформився і набрав силу під назвою «спорт для всіх». Він з'явився в Європі на початку 1960-х рр. Рух «Спорт для всіх» не ставить основним завданням перемогу і рівень досягнутого на змаганнях результату, хоча зовсім не ігнорує їх роль і значення для учасників. І навіть здоров'я— не головна мета. Важливіше тут— створення доброзичливої, сприятливої

до людини сфери спортивних стосунків, та органічна роль культурного середовища, яку ця сфера повинна виконувати і яка дозволяє людині через форми спортивної активності відчувати себе і бути дійсно залученим до світової загальнолюдської культури, користуватися нею і відтворити її безпосередньо [13].

Доволі цікавою в цьому контексті здається запропонована В. Бальсевичем концепція спортивної конверсії, що передбачає застосування високих технологій спортивного тренування і організації спортивної діяльності в теорію і практику фізичного виховання і спорту для всіх. Така конверсія, здійснена на користь фізичного вдосконалення людини, сприятиме конструктивній реалізації ним ідей здорового стилю життя як важливої умови соціального благополуччя людини і суспільства. Розробка концепції спортивної конверсії може бути сконцентрована на двох основних напрямках: 1) виявлення шляхів адаптації високих технологій спортивної підготовки на користь фізичного виховання і спорту для всіх; 2) оцінка можливостей використання позитивного досвіду створення і функціонування інфраструктур, що забезпечують спортивну підготовку олімпійців, в системах управління фізичним вихованням і спортом для всіх на клубному, регіональному і державному рівнях [14].

Отже, в основу дослідження сучасного спорту в системі культури та освіти має бути покладено його розуміння як багатомірного соціокультурного феномену, сутність якого розкривається через суперництво, змагання, боротьбу, що реалізуються у певній нормативно визначеній ігровій формі («гра за правилами»). Як такий він стає сферою самоактуалізації, самореалізації, самоствердження особистості, здійснюючи вплив на її фізичний, моральний та інтелектуальний розвиток. Спорт є важливим інститутом соціалізації людини, формуючи її характер, світогляд, систему цінностей. Водночас не завжди цей вплив має позитивний характер. Звідси випливає вагомe значення спорту у процесі виховання молоді. При цьому варто підкреслити необхідність впровадження гуманітарної парадигми розвитку спорту, що сприятиме максимальному використанню його виховного потенціалу та подоланню тих негативних тенденцій, що властиві розвитку сучасного спорту.

Список використаних джерел:

1. Орешкин М. М. Основные положения концепции социокультурных функций международного спорта / М. М. Орешкин // Вестник спортивной науки. — 2009. — №6. — С. 5–8.

2. Столяров В. И. Гуманистическая культурная ценность современного спорта и олимпийского движения / В. И. Столяров [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск второй. Гуманистические идеалы, идеи олимпизма и мир современного спорта.—М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998.—Режим доступа: <http://lib. sportedu. ru/GetText. idc?TxtID=741>
3. Сараф М. Я. Спорт и культура (исторический анализ) / М. Я. Сараф [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск первый. Исторические и теоретико-методологические основания. □М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1997.—Режим доступа: <http://lib. sportedu. ru/GetText. idc?TxtID=721>
4. Пристинский В. Н. Гуманистические ценности физической культуры и спорта как средство формирования нравственной и эстетической культуры человека / В. Н. Пристинский, Н. А. Курьсько, Т. Н. Пристинская, В. Д. Нотченко // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта.—2008.—№11.—С. 48–51.
5. Лукьянов А. В. Спорт как социально-ценностная система / А. В. Лукьянов, Н. Ю. Мазов // Философия и общество.—2008.—№2.—С. 168–184.
6. Эллисон М. Т. Новый гуманизм в международном аспекте: Наука и спорт как формы культурного обмена / М. Т. Эллисон [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск третий. Перспективы и пути повышения гуманистической ценности современного спорта и олимпийского движения.—М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998.—Режим доступа: <http://lib. sportedu. ru/GetText. idc?TxtID=793>
7. Орешкин М. М. Основные положения концепции социокультурных функций международного спорта / М. М. Орешкин // Вестник спортивной науки.—2009.—№6.—С. 5–8.
8. Волошин С. Спасем гуманистические ценности спорта!: (Спорт и воспитание) / С. Волошин [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск третий. Перспективы и пути повышения гуманистической ценности современного спорта и олимпийского движения.—М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998.—Режим доступа: <http://lib. sportedu. ru/GetText. idc?TxtID=792>

9. Столяров В.И. Гуманистическая культурная ценность современного спорта и олимпийского движения / В. И. Столяров [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск второй. Гуманистические идеалы, идеи олимпизма и мир современного спорта.—М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998.—Режим доступа: <http://lib. sportedu. ru/GetText. idc?TxtID=741>
10. Лукашук В.І. Консолідуєча функція спорту у сучасному суспільстві / В. І. Лукашук // Вісник Харківського національного університету. Збірник наукових праць.—№844.—Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». —Вип 23. —Харків, 2009. —С. 235–240.
11. Гуськов С.И. О некоторых тенденциях развития международного спортивного движения и российского спорта в 21 в. / Гуськов С.И. [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск третий. Перспективы и пути повышения гуманистической ценности современного спорта и олимпийского движения.—М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998.—Режим доступа: <http://lib. sportedu. ru/GetText. idc?TxtID=796>
12. Радченко Л. Проблема этики в современном олимпийском спорте / Л. Радченко, С. Матвеев, И. Когут // Наука в олимпийском спорте. □ 2007. □ №2. □ С. 126–132.
13. Сараф М.Я. Спорт и культура (исторический анализ) / М. Я. Сараф [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск первый. Исторические и теоретико-методологические основания.—М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1997.—Режим доступа: <http://lib. sportedu. ru/GetText. idc?TxtID=721>
14. Бальсевич В.К. Гуманистический вектор спорта высших достижений / В. К. Бальсевич [Электронный документ] // Спорт, духовные ценности, культура. Выпуск третий. Перспективы и пути повышения гуманистической ценности современного спорта и олимпийского движения.—М.: Гуманитарный Центр «СпАрт» РГАФК, 1998.—Режим доступа: <http://lib. sportedu. ru/GetText. idc?TxtID=801>

Стаття надійшла до редакції 14.04.2014 р.

Завальнюк Е. Гуманитарная парадигма развития спортивной деятельности

Анализируется феномен спорта как одна из составляющих гуманитарной культуры человечества; автор отмечает необходимость усиления гуманитарной парадигмы его развития. Осуществляя гуманизируя влияние на человека, спорт ограничивает присущие ей сугубо прагматические ориентации.

Ключевые слова: *человек, культура, спорт, спортивная деятельность, гуманитарная парадигма развития спорта*

Zavalniuk O. The humanitarian paradigm of developing sports activities
Phenomenon of sport as one of the components of humanitarian culture of mankind was analyzed; author emphasizes the need to strengthen humanitarian paradigm of its development. Through humanizational impact on human, sports limits inherent in it purely pragmatic orientations..

Keywords: *human, culture, sport, sports activities, humanitarian paradigm of development of sport.*